

BRETTNER GYÖRGY KÖNYVÉRŐL — A CÍMLAP ŪRÜGYÉN

(VÁGYAK, EMBEREK, ISTENEK)

Bretter György érzékeny ember. A valóságra, az ethoszra érzékeny. Együtt a kettőre és egymásér. Ezért méri a valóságot az ethosz és az ethoszt a valóság által. S mert így teszi: ezért válik — de lehet, hogy fordítva van? — mindennek az alapjává az, ami különben minden marxizmus alfája: a feladat a valóság megváltoztatása. És létezhet megnyugvás akkor, ha ezt az ember nemcsak vallja, hanem vállalja, nemcsak teszi, de akarja? Ha meg nincs megnyugvás, akkor az ember mindig keres valamit, kell keresnie. A keresés mindig fel kell törjön: szóban vagy tettben: a valóság és az ethosz vallatásában, a valóság és az ethosz egymásra utaló és soha kielégülést nem hozó vállalásában.

Vágyak születnek ebből. Igencsak intellektuális, igencsak eszmei vágyak: mert a legáltalánosabbra törnek, mert a gyökerekig akarnak hatolni, mert nem elég a fél mérce, mert undorít a langyos-kancsal kompromisszum. Vágyak, melyek hiányérzetből születnek. A „szellem hiányérzetének műfaja” pedig az esszé. „Ezért bukkan fel az érzelmek és az értelem kifejeződéseinek határmezsgyéjén. Vágyakat, belső törekvéseket, akaratot közvetít az értelem felé, és az elmélkedésben elvont gondolatot, tudományos tényeket, egzakttságot sugall az értelemnek. A vágyat tárggyal, a célt irányval, az akaratot cselekvéssel tölti fel.” Az értelem adja a Van képeit, az értelem mondja meg, hogy nincsen jól, ahogy van. Az értelem óv meg a vak kalandtól, az értelem az önvakító és sancta simplicitasba torkolló elégedettségétől.

De egy mondatrészt többről árulkodik: „Az akaratot cselekvéssel tölti fel.”

Sajátos titka van a vágnak: látszólag valaminek — valami rajtunk kívülállóknak — az elérésére tör. Mert valójában igazi célja — félig legalább — bennünk van. Ez különbözteti meg az akarattól, szándéktól. Azért vágy a vágy, mert célja — a dolog elérésére irányuló — majdani cselekvés. A vágy akkor bukkan fel, amikor a cél elérhetetlennek tűnik, amikor nem tudunk utána nyúlni. Tehetetlenségből születik, tehetetlenségre válaszol. Hogy ezt győzzük le, tiltakozás ez ellen. Akkor létezik tehát, amikor nem tudunk cselekedni. Ikarosz: „Nem vethetjük szemére, ha annyira egyedül volt, hogy csak egyedül tudott kiáltani.” Az ember, aki egyedül van: csak kiáltani tud. A vágy ebben kielégül, közvetlenül és rögtön, elsődlegesen legalábbis. A kiáltás: szó, ami egyedülletben születik, amikor izoláltnak érzi magát az ember. Szó, amely ilyenkor buggyan ki, hogy eljusson a másikhoz, hogy áttörje az elszigeteltséget. És megteremtődjék a tett feltétele. A tetté, mely csak másokkal együtt lehetséges. Szándék is, hogy a kiáltás szava közléssé váljék: közlekedés eszköze legyen. Ilyen szó az esszé. Kiáltás és egyben tett. Az a mód, ahogy az egyedül levő ember cselekvéssel tölti fel az akaratot.

Miért tör fel ez a szó? Mert a valóság és az ethosz nincs összhangban, és Ikarosz ki akar törni a labirintusból.

Emberek alkotta és embereket bezáró labirintusból. A labirintust nem úgy alkották az emberek, hogy köveket hordva felépítették, hanem úgy, hogy végül is ők maguk képezik a labirintust.

Ikarosz: „... átlépte a félelem-előítélet-kényelem mindenki számára adott korlátait.” Mert ezek alkotják a labirintus kötőanyagát. A félelem: megrettenés a bizonytalantól. Attól a tétől, mely „nem a jelené... hanem valami másé, talán a jövőé”. Melyről nem tudni előre, hogy valóban a jövőt hozza-e. Azaz helyesebben: a jövőt hozza mindenképpen, de vajon azt a jövőt, amelyet az ember akar, amelyért a cselekedet van? Bizonytalanság: csak akkor tudja vállalni az ember, ha van bátorsága szembenézni az erkölcsi leckével. Azzal, melyet önmagunknak adunk fel: tetteink következményeiben. Bátorság kell vállalni a tettet, tudva, hogy talán mást hoz, amit szeretnénk, és tudva — nem létezik tiszta tett —, hogy fájdalmat is okoz

másnak. Legyőzni a félelmet, bátorság a kockázatra: könnyű, ha csak mi magunk vagyunk a tét. De soha sincsen így. Ezért nem könnyű átlépni a korlátot, kitörni kusza öleléséből.

Ha pedig vállalja ezt az ember, ha vállalja az erkölcsi leckét, akkor eleve lemond a nyugalomról. Kényelmesebb a tettről lemondani. Mert akkor nincs bizonytalanság, nincs önmagát mérő tépelődés. De ethosz sincs, hanem csak megalkuvás. És marad az előítéletek világa, és építi az ember a labirintust: maga és mások számára.

A labirintus: előítéletek világa. Régről hozott ítéleteké, egy megtagadott világból tovább sompolygó, néha dicsőségesen vonuló ítéleteké. Régi szemléletek, értékek, mércék és viszonyok hálója: az is a labirintus. Kőből valónak csak azért látszik lenni, mert dolgok elrejtik előlük a viszonyokat. Így lettek a dolgok mércévé: a birtoklás, a státusz, a presztíz és millió más. Dolgok, és nem emberek. Dolgok: ők közvetítik, hordozzák az emberekhez való viszonyainkat is. És éppen ettől van az ember egyedül, innét a tehetetlenség érzése. Nem a közvetlen ok ez, hanem a legmélyebb. De csak a legmélyebb okokat győzve le, diadalmaskodhat az ember a közvetlenek fölött. De éppen ezt egyedül nem tudja megenni. Egyedül csak átkiáltani tud a másik emberhez. És ezért *kell* szóljon hozzá: éppen az értelem és az érzelem mezsgyéjén.

Istenek azok, akik teremtenek: magukat és a világot. Amikor pedig az ember úgy érzi, nem tudja magát teremteni, mert világot nem tudja megteremteni, akkor isteneket fog teremteni. Álmodik: istennek álmodja magát. Bennük fogalmazza meg vágyait. Így születik a parabola is. Hogy kimondja a vágyat. Benne az ember végigálmodja a cselekedetet: sikeres vagy bukott formában, de végig. Így születik, szűkségből, Ikarosz. Szemben Daidalosszal, aki tudását a labirintus — „az előítéletek és kompromisszumok remekművének” — építésére használta. Így születik hát a kitörni akaró Ikarosz. És így válnak a parabolában testté a vágyak és a félelmek: lidéres álmok és remények, a valóság rettenete-rettegése és a tiltakozás. És a parabola azt mondja, hogy legyőzhetőek mind: a lidércek, a félelmek, a rettegések. Íme, nem is olyan félelmeselek: papírba, szóba bilincseljük őket: papírtigrisek már. És akkor legyőzhető lesz a labirintus, és — hisz félelmünk, kompromisszumunk nélkül nem létezhet: összeomlik.

Mondják: az álom után jön a józanító ébredés. Nem így van. Nincs józanabb az álomnál. Benne szól az ember a legisztábbb, ott táru fel igaz valója — érthetően annak számára, aki érti a szót. Mert kimondja a leglényegesebbet: *omnis mensura homo*.

Kritérium csak az ember lehet. Ő, aki mindennek a gyökere, ő lehet egyedül a mérce. Mert nemcsak azzal hatolunk a dolgok gyökeréig, ha az emberig ereszkedünk alá — akár az álmok világába, akár pedig a dolgok mögötti viszonyokéba. Hanem akkor, és leginkább azzal, ha mércévé tesszük az embert. Mert ezzel tagadjuk elvben is a labirintust.

Ehhez is kell bátorság. Megszoktuk dolgokon mérni az embereket, túlságosan megszoktuk. Belopakodott ez a tudomány száraz-szilárd világába: kívülről akarja nézni az embert, s ezért nem tehet mást, minthogy dologivá, intézménnyé teszi magát. S mert így van, kell hát az esszé. Az esszé, mely mércévé teszi az embert: nem dobva el a tudást, a tényeket, a Van-t — inkább letépi ezek álarcát, megmutatja az igazi arcot, az emberit — az emberét.

És emberekhez szól. Nem szakmabéliek szűk csoportjához. Hanem akárkihez.

De a gondolat s érzelem határán nehéz határvonalat húzni. Tanulmány vagy esszé-e az, amit olvasunk, nehéz megítélni.

Tanulmányok, *esszék* kritériumai összerosódnak. Kezdetben az író sem tudja őket szétválasztani. Talán mert így születik a felszabaduló szó és gondolat a legkönnyebben. De válik így néha játékká: a szó és gondolat között cikázó játékká. Amikor a gondolat sokrétűsége és a szó sokrétűsége villanásnyi labdázást tesz lehetővé: néha nehéz követni. Ilyenkor nem tehetünk mást, mint élvezzük a játékot.

Ha ez ritkán van, akkor érdemes élvezni: üdítő pihenésként — a feszültségben, amely nélkül megfejteni a parabolákat nem lehet. Mert a parabolák választ csak úgy adnak, hogy újabb kérdések születik belőle. Olyan, melyre választ már magunknak kell kimunkálni. Feszültség nélkül ezek soha még nem születnek: s éppen ezeké a lényeg. Ha alámerülünk a parabolák világába: ezt a feszültséget fogadjuk magunkba. (*Kriterion, Bukarest, 1970.*)

TORDAI ZÁDOR

TÁPÉ TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA

A hagyományait tudatosan, jogos büszkeséggel őrző, Szegeddel tőzsomszédos Tápé község legalább fél évszázada kivételes rangot élvez: Kevés hozzá hasonló falu lehet Magyarországon, amely annyiszor és olyan maradandóan került költők, írók, kutatók tollára. A nagy árvíz után igazi várossá fejlődött Szeged szellemi életének legjobbjai szinte már hagyományosan Tápén találták meg „a falut”, itt kerültek közel a régi parasztlelet küzdelmeihez, a nincstelenség kényszerétől ösztönzött népi találékonysághoz, itt ismerték meg a robotos napokat megszépítő gazdag népi kultúrát. A felszabadulás óta a tápai nép számos fia jutott Szeged tudományos és kulturális műhelyeibe, őrizve és ápolva az összetartó falusi közösségtől kapott indíttatást. A régebbi és az újabb kutatómunkának, a tápai tárgyú kisebb-nagyobb publikációk rangos sorának köszönhető elsősorban, hogy a község a magyar néprajzi irodalomban lassanként fogalomná, minden viszonyításnál, összehasonlításnál kikerülhetetlen területté, széles körben számon tartott településsé vált. „Tápé a szegedi nagytájnak hagyományokban leggazdagabb néprajzi szigete” — írja a mostani kötetben Bálint Sándor. A határozott karakterű, páratlanul sokszínű tápai népelet teljességre törekvő tudományos feltárása, rendszerezése, a falusi életet gyökeresen átformáló, felgyorsult fejlődés, a Tápén is egyre szembetűnőbben jelentkező urbanizálódás látán emelkedett sürgősen elvégzendő feladattá. A korábbi munkálatok a község történetének és néprajzának számos szeletét, részproblémáját felölelték — éppen ezzel nyílt meg a lehetőség arra, hogy viszonylag rövid idő (négy esztendő) alatt megtörténjenek a még feltáratlan területek példásan alapos megismerésével együtt a szintézis megalkotása, a Tápéről tudottak részletekbe menő, monografikus összefoglalása. A község — mint azt a további gyakorlat igazolni fogja — egy ekkora munkával vonulhatott be visszavonhatatlanul és maradandóan, időtlen időkre a magyar népismeretbe. Évtizedek, évszázadok múltán — kissé talán merésznek tűnő, de a korábbi példákkal bizonyítható állítás ez — a tápai kötet éppúgy, mint az 1965-ben megjelent Orosháza története és néprajza, Kálmány Lajos, Kiss Lajos, Bálint Sándor műveivel együtt a déalföldi tájismeret klasszikus alapmunkái között fog szerepelni, elsősorban később már elérhetetlen és tudományos teljességű néprajzi anyaga folytán. A kötet 29 munkatársának és a kiadás költségeit jövőbe látó, követésre méltó önbecsüléssel magára vállaló tápai tanácsnak ma is nagy elismeréssel adózunk; ezt a megbecsülést a hagyományok legértékesebbjeit magába építő socialista holt nap közléte, önismerete, az újabb tápai és Tápén kívüli nemzedékek formálása fogja majd megsokszorozni.

Nemcsak a több mint kilencszáz oldalas monográfia adatfeltárásának, anyaggyűjtésének időpontját választották meg szerencsésen és tudatosan a szerzők. Nyugodtan leírhatjuk: Ritkán adódik olyan alkalom, hogy egy községet mélyebben — nemegyszer évtizedek óta — ismerő kutatókból minden fontosabb témakört behatóan feltáró munkaközösséget lehet szervezni. Tápén ez is sikerült. *Juhász Antal* szerkesztő és *Ilia Mihály* társszerkesztő kiemelkedően rangos szerzőkből álló gárdát verbuvált és irányított. A 37 fejezet 29 szerzőjéből a szegedi egyetem hét, a szegedi főiskola két, a szegedi múzeum négy munkatársat adott. Az egyik tanulmány szerzője a szegedi levéltár igazgatója. Közreműködött három szegedi és két tápai közép-